ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:25

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Gamla Riksdagshuset – Riddarholmen

L2015:7789
Gråmunkeholmen 3
Stockholms stad
Uppland

Tomas Ekman

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Stockholms län med platsen för schaktningsövervakningen markerad i rött.

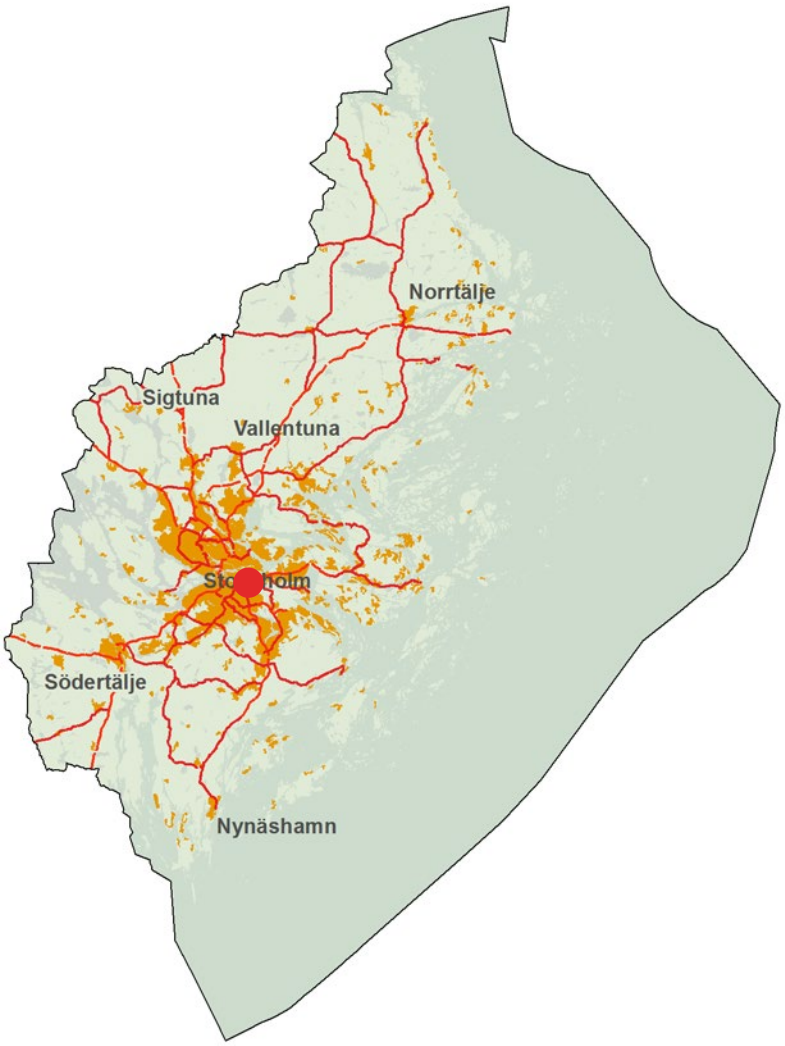

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:25

Författare	Tomas Ekman
Kvalitetsgranskning	Helmut Bergold
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Gamla Riksdagshuset på ett foto från 1927-35. Fotograf Gustaf W:son Cronquist. Stockholms Stadsmuseum SSMDIA000235S.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:25

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Gamla Riksdagshuset – Riddarholmen

L2015:7789
Gråmunkeholmen 3
Stockholms stad
Uppland

Tomas Ekman

Lst dnr 431-42920-2019

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Stockholm
Kommun	Stockholm
Landskap	Uppland
Socken	Stockholm
Fastighet	Gråmunkeholmen 3

Fornlämningsnummer	L2015:7789
Lämningstyp	Stadslager
Datering	Medeltid-historisk tid

Typ av undersökning	Schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2019-10-11
Länsstyrelsens diarienummer	431-42920-2019
Uppdragsnummer i Fornreg	201901294
Arkeologgruppens projektnummer	P19069

Projektledare	Tomas Ekman
Fältpersonal	Tomas Ekman

Undersökningstid	Vintern 2019–2020
Undersökt yta	30 m^2
Inmätningsteknik	Manuell
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd tillvaratogs.

Innehållsförteckning

Sammanfattning 5
Inledning 5
Bakgrund och kulturmiljö 7
Syfte och målgrupper 8
Metod och genomförande 8
Resultat 10
Tolkning 13
Utvärdering av resultaten
i förhållande till undersökningsplanen 13
Referenser 14

Figur 1. Karta över Stockholm med platsen för undersökningen markerad med en svart ring. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Statens Fastighetsverk avsåg att göra förbättringar inom avloppsnätet vid Gamla Riksdagshuset, fastigheten Riddarholmen 3. I samband med den utförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Fastigheten har i sina äldsta delar inslag från öns medeltida franciskanerkloster.

Ett schakt upptogs vid husets sydöstra hörn. I schaktet fanns såväl äldre avloppsrör och -brunnar som en gasledning. Fyllningen bestod av sand med inslag av äldre raseringsmassor. I linje med husets hörn påträffades en äldre kallmurad mur av huggen sten. Intill den fanns tre kluvna stockar i fragmentariskt skick. Ingen datering har kunnat göras men en föreslagen tolkning är att både mur och stockar ingått i en strandskoning med datering till 1600-/1700-tal. Dateringsförslaget utgår från strandlinjens position på historiska kartor.

Inledning

Med anledning av planerade förbättringar inom avloppsnätet inom fastigheten Gråmunkeholmen 3 (Gamla Riksdagshuset) har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Uppdragsgivare var Länsstyrelsen i Stockholms län och kostnadsbärare var Statens Fastighetsverk.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med läget för undersökningen markerat. Riddarholmen ingår i sin helhet i fornlämningen L2015:7789, Stockholms stadslager. Skala 1:6 000.

Bakgrund och kulturmiljö

Den byggnad som idag är känd som Gamla Riksdagshuset har en lång och skiftande historia. Att huset i sina äldsta delar har inslag från franciskanerklostret är ett välkänt faktum. Det gäller källarregionerna i norr, närmast kyrkan, som ingått i den östra klosterlängan. Klostertiden och dess bevarade lämningar finns väl beskrivna av Bengtsson (2002) och Bergman&Söderlund (2013).

Figur 3. Gamla Riksdagshuset idag, sett från sjösidan. Undersökningen gjordes omedelbart till höger om huset.

Efter reformationen kom klosterbyggnaderna att användas för ett stort antal ändamål, till exempel skola, hospital och myntverk. Under Gustaf II Adolfs regim tomtindelades Riddarholmen.

Vid den nu aktuella tomten stabiliserades gränsdragningen först under 1660-talet, efter diverse byten av markstycken mellan staden och mellan de nya ägarna (Sundberg & Reuterskiöld 1940:353ff). Tomten kom då att kallas den Hornska tomten efter ägaren, riksrådet Bengt Horn. Perioden som riksdagshus varade mellan åren 1834 och 1905.

Riddarholmen har genom landhöjning och utfyllnader närmast fördubblats till ytan sedan medeltiden. Mot söder beräknas 1300-talets strandlinje ha sträckt sig ungefär genom mitten av Gamla Riksdagshuset (se figur 4). Två regleringskartor från år 1635 respektive år 1701 ger ungefärliga hållpunkter för strandlinjens dåvarande läge (Sundberg & Reuterskiöld aa:figur 4, figur 10). Stranden har från 1300-talet till år 1635 flyttat cirka 20 meter söderut. År 1701 har den avancerat närmare 10 meter till. Detta tyder på att omfattande utfyllnader gjorts. De bör ha skett på privat initiativ då ingen central strandreglering ägde rum förrän senare under 1700-talet (Sundberg & Reuterskiöld aa:100). Därefter skedde flera utvidgningar och stabiliseringsarbeten innan kajen nedanför Gamla Riksdagshuset fick sin nuvarande utsträckning år 1893.

Vattnen och de uppfyllda områdena längs Riddarholmen är kända för de många båtvrak som påträffats där. En relativt aktuell sammanställning återfinns i Hjulhammar (2010:115ff). Där redovisas drygt 25 vrak från Riddarholmen och dess närområde. Fyra av dem återfanns i Södra Riddarholmshamnen (2010:115, figur). Två av vraken har bedömts som medeltida, de båda andra är från 15-/1600-talet. Inget av vraken kom dock nära det aktuella undersökningsområdet.

Syfte och målgrupper

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de delar av fornlämningen som berördes av arbetsföretaget. Målgrupper för rapporten är främst Länsstyrelsen och Statens Fastighetsverk.

Metod och genomförande

Uppdraget utfördes genom i stort sett kontinuerlig övervakning av schaktningsarbetet. Installationer och liknande skedde dock utan övervakning men med telefonkontakt. Dokumentation skedde löpande i text och med foto. Som underlag för mätning användes fastighetens grundkarta. Fynd påträffades endast i omrörda lager och noterades men tillvaratogs inte.

Figur 4. Riddarholmen med äldre strandlinjer och kajer. Det aktuella schaktet markerat med rött. Baserat på en karta utarbetad av Urban Mattsson, Sjöhistoriska Museet (figur 2, Hjulhammar&Sundberg 2014), Skala 1:2 000.

Resultat

Följande förutsättningar gällde: större delen av schaktet följde husets vägg. Där fanns två större dagvattenbrunnar som skulle tas bort. Där fanns även en utgång från fastigheten som behövde vara i funktion. Det nya rörsystemet skulle ansluta till en befintlig brunn cirka 3 meter söder om huvudbyggnadens hörn.

Schaktet var cirka 20 meter långt och i huvudsak 1,2–1,5 meter brett, dock cirka 2 meter närmast anslutningen till den befintliga brunnen. Djupet var upp till cirka 1,8 meter. Vid schaktningen avlägsnades först ett tunt lager asfalt som följdes av ett cirka 0,1 meter tjockt lager av betong. Betonglagret krävde bilhammare för att kunna avlägsnas. Under det kom sedan fyllning av sand med inslag av äldre raseringsmassor. Grunden var i sin helhet asfaltstruken, vilket tyder på att grundarbeten och tätning skett senast under 1950-talet. Från fastigheten löpte en äldre gasledning i schaktets längdriktning.

Figur 5. Ögonblicksbild från schaktet med brunnar och ledningar frilagda. Foto från norr.

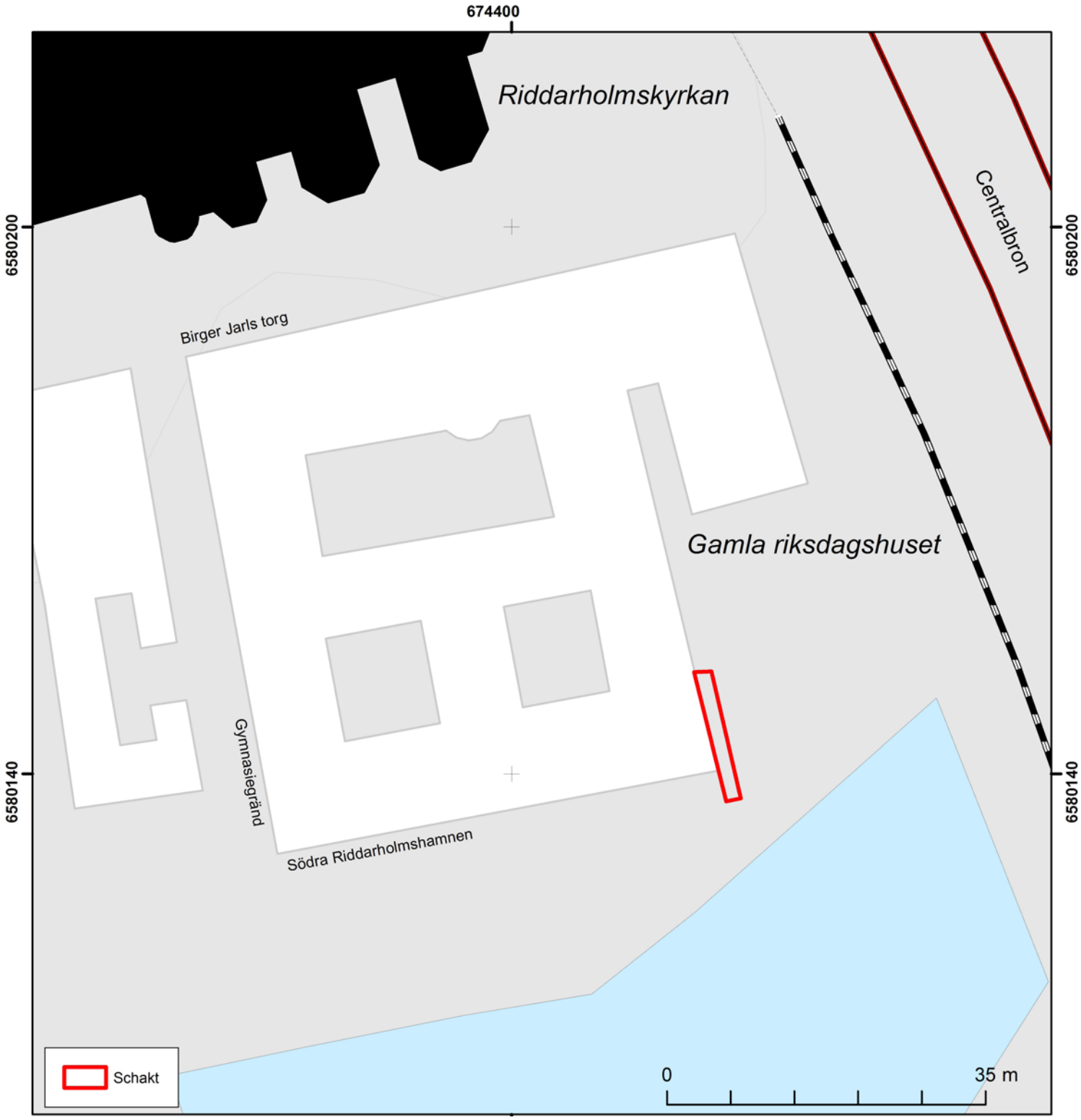

Figur 6. Plan som visar schaktets placering i förhållande till fastigheten. Skala 1:600.

Nära porten ut från gården, vid huvudbyggnadens sydöstra hörn, kom enstaka äldre inslag i massorna. De utgjordes av keramikskärvor (daterade 1680–1720), delar av kritpipsskaft och en del porslinsskärvor av 1800-talstyp. Fynden tillvaratogs ej då de enbart kom i omrörda massor. .

I linje med porten, tvärs över schaktet, påträffades en mur. Murens övre del befann sig cirka 0,6 meter under markytan. Den bestod av 0,2–0,5 meter huggna stenar, lagda i kallmur. I schaktets högra kant syntes en del tegel utan inbördes struktur, vilka tolkades som del av utfyllnaden. Vid schaktets botten, på cirka 1,8 meters djup, hade den ovan nämnda gasledningen förts genom ett hål i murens nedre del. Den nu aktuella installationen kunde grävas in under muren som kvarligger i väsentligen samma skick som innan. Marken under muren hade jämnats av och fyllts upp med grus som underlag.

Figur 7. Muren sedd från sydöst.

På cirka 1,6 meters djup började grundvattnet sippra in. Länspumpar installerades men schaktets botten var därefter svår att urskilja. I schaktets yttre del, invid den befintliga brunnen, påträffades resterna av tre parallellt lagda, kluvna stockar med samma riktning som muren. Stockarna var tyvärr mycket murkna och föll sönder vid minsta beröring.

Tolkning

Undersökningen visade att markarbeten skett på denna sida om huset i modern tid. Grundförbättringar har gjorts under 1950-/1960-talet och såväl vatten och avlopp som gasledningar hade förlagts hit. Två företeelser var dock värda att uppmärksamma: muren och stockarna.

Jämförelser med äldre kartmaterial har visat att murens läge överensstämmer väl med strandlinjen på 1701 års karta. Inga skriftliga uppgifter finns om hur kajer eller arrangemang för att stabilisera stranden var utformade då. Dock bör en rejäl strandskoning ha funnits för att säkra bebyggelsen på den aktuella tomten. Tolkningen av den nämnda muren är att den ingått i en strandskoning med datering till 1600-/1700-tal. Denna tolkning förstärks i någon mån av de påträffade keramikskärvorna som kan antas vara ursprungligen deponerade inom närområdet. Stockarna kunde tyvärr inte ge någon ytterligare information, då de var alltför fragmentariska. Dock kunde fastställas att det rörde sig om kluvna stockar, med andra ord inte båtvirke. Då de låg i samma riktning som strandskoningen och i nära anslutning till den föreslås att de ingått i samma konstruktion.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att undersöka och dokumentera de delar av fornlämningen som berördes av markarbetet. Så skedde, men stördes i viss mån av problemen med att hålla grundvattnet borta. Det gjorde att det var svårt att bedöma och dokumentera bottennivån i alla lägen. Med hjälp av länspumpning kunde ändå ett tillfredsställande underlag erhållas.

Referenser

Tryckta källor

Bengtsson, L. 2002. Franciskanerklostret på Gråmunkeholmen. *St. Eriks Årsbok 2002*, s. 75–90.

Bergman, A. & Söderlund, K. 2013. *Gråbrödraklostret i Stockholm: stående byggnader och arkeologiska lämningar, Riddarholmen, Stockholm.* Stockholms Stadsmuseum.

Hjulhammar, M. 2010. *Stockholm från sjösidan: marinarkeologiska fynd och miljöer.* Stockholms stad Monografier 211.

Hjulhammar, M & Sundberg, K. 2014. *Ångbåtshamnen vid Riddarholmen. Arkeologisk förundersökning inför Citybanan.* Sjöhistoriska Museet Arkeologisk Rapport nr 2014:15.

Sundberg, H. G. F. & Reuterskiöld, C. A. 1940. *Utredning rörande stadens rätt till Riddarholmen. Stadskollegiets utlåtanden och memorial*. Bihang. Nr 55.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:25